

Ezizowyň emri bilen

Category: Edebi makalalar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Ezizowyň emri bilen EZIZOWYŇ EMRI BILEN

■ NEŞIRÝATDAN

Hormatly okyjy!

Eliňdäki şu kitapçada Türkmenistan SSR-iň Magtymguly adyndaky döwlet baýragynyň hem-de respublikamyzyň Lenin komsomoly baýragynyň eýesi şahyr Gurbannazar Ezizow barada, onuň ýaşan, döreden ýyllary, deň-duşlary hakynda ilkinji sapa töwerekleýin gürrüň bermäge synanyşyk edilýär.

Kitap, galapyn, esse žanrynda ýazylypdyr.

«Uly Sowet Ensiklopediýasynda» «E s s e» diýilýän edebi žanra şeýleräk düşündiriş berilýär:

«Fransuz dilinde – «synanyşyk», «çemelenişik» diýmek. Latynça – «saldarlap görmek». Çaklaň göwrümlü, erkin kompozisiýaly, öwrenýän zadyna öňli-soňly nyrh kesmäge milt etmeýän, ol barada diňe şahsy pikiri, subýektiw nazary beýan edýän kyssa». Awtoryň öz galamdaşy hem ençe ýyllap duz-emek bolan dosty baradaky ýatlamalary onuň liriki oýlanmalary, içgepletmeleri, belli bir çäkdäki hyýaly gürrüňleri bilen utgaşyp, bu kitabyň umumy ýordumyna şüwlüm gatýar. Olar içinden okkessirme geçýän «Elgarazdyr» «Ýoldan sowulmalar», «Çykgytdyr» «Algytlar», Gurbannazar neressäniň şanyna ýazylan onlarça hatyra goşgulary, şahyryň keşbi düşürilen suratlar, golýazmalaryndan alnan parçalar bilen gezekleşdirilip, kitaba görnüş taýdan hem özboluşlylyk berýär.

Awtor şindi köpçülige nämälim faktlar, hatlar, suratlar we gaýry dokumentler bilen geljekde bu ýazgylaryň üsti ýetiriler diýip umyt edýär.

■ AWTORDAN

Men şu zeýilli tutumlyrak bir işi Gurbannazar aradan çykanynyň

bir-iki ýyl yz ýany ýazmagyň kül-külüne düşdüm. Ýöne bile tirkeşen ýoldaşlarymyzyň biri şonda «Sen şeýle kitap ýazsaň, adamlar başga zat pikir edip ýörmesin» diýip, meniň bu höwesimi ýatyrdy-da, badymy aldy oturyberdi.

Ol «başga zadyň» nähili zat bolup biljekdigine oňly düşünmesem hem, şonda bu hoş niýetimden el çekmeli boldum...

On bäş ýyl geçdi.

Gurbannazar Ezizow barada, ýagşydan-ýamandan, göwrümlü bir işe ýapyşan hem bolmady, ýapyşmaga synanyşan hem bolmady.

Men indi ol ýoldaşymyzyň raýyny ýykaýsam-da bolar diýdim.

Gurbannazar Ezizow ýaly özboluşly, ýalkymly şahyryň ömrüni, döredijiligini bilmegi men diňe bir şu başy dik gezip ýören adamlar üçin däl, eýsem dünýä injek indiki nesiller üçin hem parz bilýärin.

Şu kitaby kitap etmeklige öz saldamly gatanjyny goşan, atlaryny minnetdarlyk bilen tutasym gelyän suratçylar Türkmenistanyň Lenin komsomoly baýragynyň eýesi Tokar Tuguwow bilen Oraz Agabaýew, şeýle hem ussat fotosuratçylarymyz Omar Sähetgylyjowdyr Alekber Güseýinow dagam, golýazmamy okap, maňa degerli maslahatlary beren kärdeşlerim Annaly Berdiýew, Orazmyrat Gurdow, Amanmyrat Bugaýew, Hajy Kakalyýew, Kakabaý Gurbanmyradow, Öwlüýäguly Möwlamow, Muhammet Myratlyýew hem şu pikire iki elläp goşuldylar.

A.A.

**Barlygymda pikrim bolsun ajaýyp,
Gidemdensoň, gidenligim bildirsin.
Gurbannazar Ezizow**

Näbelet adamlarym jaň edýär:

– Bagyşlaň, Annaberdi Agabaýewiç, men siziň bilen tanyş däl... Ýöne şuny siziň özüňize ýetir diýdiler. Gurbannazar Ezizowyň ýadygärliginiň düýbüne suw gidipmi-nämemi, gyşarypmyş, ýykylaýmagy ahmal diýýärler... Bir alaç edilmese...

– Alýo-o? Ýazyjylar soýuzymy? Agabaýew gerekdi... Siz bolsaňyz, men size bir zady duýduraýyn diýip til urýan. Ezizow daga dikilen ýadygärlige meýdana goýberilen mallar omzuny

oýkaýarmyş, ýýkarlar gorkusy barmyş. Onuň daşyna germew-gorag edip bolmazmyka? Näme kömek etmeli bolsa. bizem-ä çetde durmazdyk...

...Derýa meňzäp, käte bir goluny kenardan çykaryp, haýsam bolsa bir tarapa sowup-aýlap, suwa dönüp süýnüp barýan gadym Şagadam ýoly. Aşgabat-Krasnowodsk trassasy. Ine-de bireýýämki Kersenjik obasynyň ýerinde bina bolan Gazanjyk şäheriniň kese gabady... Aşgabatdan çykanyňdan soňra Büzmeýini, Gökdepäni, Bäherdeni, Arçmany, Gyzylyarbady yzda goýup, laýyk üç ýüz üç kilometri geçäýen uçuryň...

Häzir ine şu nokatda saklanjak, gül-sül alyp maşyndan düşjek ýeke özümmikäm diýýänsiň welin, yzyňdan gelyän bolsa-da, öňünden barýan bolsa-da, «Jigulimi» – «Iž-kombi», «Moskwiçmi» – «Wolga», hatda käbir awtobusdyr ýük maşynlaram asmany torgaý guşly şu çolaja menzilde, maýyny tapyp säginip geçer. Ýaş-ýeleňler eli gülli, surat apparatly çyksa, sakgally-sarmykly ýaşulurak adamlar maşynyň gapysyny açar-da, ho-ol beýleräkde gol galdyryp dogra okar, çagalaryna alyp barýan zatjagazyndan dadyp, «alynsa barsyn» eder... Gyssanmajyrak şofýorlar bolsa, saklanmasa-da, pedala basyp gazy gowşadar, birdenem bu gum-guk etraby uzyn-uzyn ýetmek signal bilen ýaňlandyryp geçer...

Bir gün däl, iki gün däl, gazanjyklylaryň aýdyşyna, bu indi on bäş ýklyň içidir, – her gün şeýle...

Üstünde müçe-möwritler dönüp, syçan, sygyr, bars, towşan, ýylan, ýylky, koý, bijin, takyk, it, doňuz gezip, luw ýüzen umman kebab türkmen topragynyň aýaga alys, ýürege ýakyn bu ümsüm nokadynda sähranyň salgymyny dilip, bir täsin ömür sagadynyň bu giňişlikde müdimilik doňup galan maýatnigine çalym edip, ho-ol belende göterilen gussaňa gara daş şonça bahar, şonça gys bu jelegaýa düşen diri kalby gozgap-gyýyp dur...

Çar pasly baharly daglaryň, bilmedim, Heregiňmi Hasaryň teninden dilnip, gursagyndan oburylyp alnan bu tagaşyksyz agyr harsaň, eýlesinden garasaň – öz pedestalyňyň, aksowult betondan guýlan uzyn dörtgyraň «sapynyň», ujunda pasyrdap ýanyp duran Olimp alawyna meňzeýär.

Beýlesinden garasaňam, ýeňsesine dökülen ösgün saçlaryny

şemala ýaýyp-ykjadyp duran at ýüz görmegeý bir tanyş ýigidi
ýadyňa salýar...

*...Eger-de nazaryň aýlasaň şo ýan,
Daşmy ýa ynsanmy, durarsyň biýaman.
Ýöne oýatmaga daş bolan teni
Sende gudrat hamy, keramat hany?!*

...Hawa, maşynly ýolagçylaryň ýüzi – bu menzilde säginip, gül-
nan alyp çykanlarynda-da, doga okanlarynda-da, «dört tigirli
ülpetlerini bagyrdyp-bagyrdyp» geçenlerinde-de, ýa gadym rus
däbine osup, dymyp, jyňňyrdysyny çykarman, hatyra bulguryny
göterenlerinde-de, ýaş-ýeleňleriň käbiri uludan demini alyp,
öz ýazan şygryny okanynda-da, hawa, olaryň ýüzi – herne şu
gara harsaňa tarap...

Ýöne uly-kiçiniň nazary eglenip, münleriň mähir-gussasy siňen
bu daşyň Mekgä haja barýan zyýaratçylaryň lebi bilen ýalanyp-
ýülmenen ol Gara Daş bilen, rowaýata pisint kylsaň – asmandan
ýanyk bolup inen aşyk-perişde Al-Hajar ul-Awwad bilen – hiç
bir meñzeşligi ýok.

«Keramatly» daş – asmandan inipdir...

Bu dilsiz-agyzsyz harsaň – ýerde ýaşaýanlaryň goly bilen
asmana galdyrylypdyr...

Käbedäki daşy alnyňa sylyp, iltimas kylsaň, gökdäki dilegiň
ýerde gowşaryna ynanyp, biynjy kalbyň aram tapýar...

Au hupbatly dng parçasynyň gaşyna barsaň, – akylyň-huşuň
lerzana gelip, ýüregiň gürsüldisi gulagyňy gapýar...

Keramat bilen hakykat şeýle hil-hil bolsa-da, şu menzilde
säginip, şu ýerde ädimini haýalladýan adamlar pursat-salym
ömür hakda oýa batyp, ynsab-u-ahlagyny mizana salyp-sallarlap
görüp, göwnüme bolmasa, bir sere giňäp, bir gez beýgelip
ötýärlermikä diýýärin. Gohly-galmagally durmuşynda eselme-
peselme küýlerini unudyp, sähelçe-de bolsa, tämizlenip,
saplanyp, durlanyp geçýärlermikä diýip, hoş oýlara batýaryn.
Ýok! Munda duran gara daşda hiç gudratdan, keramatdan nyşan
ýok.

Bu daşyň ýüzünde, okdur-gülle kär etmejek gursagyňda, polat

isgene bilen oýlup-dilnip ýazylan diňe şu aýy sözler bar:

«Şu ýerde şahyrlar Gurbannazar Ezizow 1940 ý.

Ýuriý Rýabinin 1930 ý. Wasiliý Şabanow 1938ý. şpfýor Aleksandr Belyakýewiç 1928 ý. 1975 ýylyň 29-IX-da wepat boldular»

Gurbannazar Ezizow bu gün ýüzleriň, müňleriň aňynda ýaşamagyny dowam edýär...

Munda wepat bolanlaryň her biri bu gün ýüzleriň, müňleriň aňynda ýaşamagyny dowam edýär...

Bu toprak bu gün, göýä diýersiň, Gurbannazaryň bir mahalky süýji, soň bolsa aýy hem eýmenç setirleri bilen seslenýär:

**BU GARA TOPRAGA GANYM SIŇENSONŇ,
Men hasam mynasyp ýaşamaklyga...**

..Gara daşyň dik depesinde bir awara mollatorgaý elinden etenesini giderene dönüp, jowranyp, perwaz urýar...

Daşyň alnyny «belent dagdan inen» türkmen ýelleri sypaýar...

Daşyň ýeňsesini çör ysly, çal ysly, «goýny çagly» türkmen sährasyndan öwsen epgekler daraýar...

Degre-daşy alaň-açyk, «ýer-gögüň arasynda» gugaryp hem «gygyryp» (haçan barsam, maňa bakyp gygyryp) duran bu ýadygärligiň golaýyna men şu pursat gaýtadan barmaga het etmän, ony ho-ol beýleden synlap durun...

Ýadygärlige, il-günüň aýdyşy ýaly, dogrudanam, mal-gara barýan eken. Aglabasy hem – düýe...

Ýöne düýeler edil häzir-ä, daşyň alkymyna barsa-da, näme üçindir, şol ýerdäki ýagyş suwunyň aýlanýan joýajygyna ýetip, aňry bir ädibilmän durlar. Has dogrusy, bu düýeler häzir gadym zamanlarda eline orak, ýabak, çarşak, hyrly alyp, iner kökerip, ýow üstüne ýören küren obanyň ýigitleriniň öňünden top süýräp çykyp, başly-barat bolan ýygyny ýadyňa salýar.

Ýeri, bu nämeniň alamatyka? Bularyň içine kim sarsgyn salyp durka?

Bu gün Birinji mart – Gurbannazaryň doglan günü! Gyşyň – soňky, ýazyňam – iň ilkinji säheri!.. Bä-ä... düýeleriň, içinde-de üşüklisi kän bolarmyş diýýärdiler welin, şol aýdylan çyn

ýaly, olar ynsan müýnli-le!

Aý, ýok... Ine bir ak maýa ýerinden gozgandy.

Maýa birbada argyn hem aljyraňňy göründi. Synlaberseň welin, beýle däl eken. Tersine, onuň häzirki hereketi hem gyssanmaç, hem gödeňsi. Janawer omzuny sowuk betona berip, mallaryň äwmän, şypa tapyp, maýdalyna oýkanyşyny edenok-da, näme üçindir, dowul tapyp, howsala düşüp, janhowluna süýkenýär.

Bu ak maýa öz degre-daşyny gallap, butnaman duran onlap köşek gözünüň alnynda pedestalyň başyndaky gara daşy häzir örküjine agdaryp, allaowarralara äkiderli görünýär!

Bakdygyňça-da, bu görnüş seni özüne bent edip, sen tekepbir maýanyň şuny şeýdesi gelyändigine ynanyp gidip otyrsyň... Janaweriň ala-böle bir özüniň pedestala gapdallap barşy, töweregindeki ýaşajyk örküçlileriň bolsa, sarsman, oňa aňkaryşyp garap durşy meniň häzirki, aslyna seredeniňde, howaýy duýgujyklaryma urba bolýar hem-de bu imi-sala menzildeki تنها içgepletmelerime barha ot berýär. Hem yzaly hem maza alamatly bu ahwalata gümra bolup durşuma, ol meniň müň bir owaz-şygryň tanyş labzyna galdanan hakydamda çak etmedik bir rowaýatymy janlandyrýar-da, gulagyma Gurbannazaryň sesini äkelip, ol rowaýata şygrydan goşa ganat baglaýar:

Egseli gussasyn, duw-ak gussasyn

Mesopotamiýa barýan guwlaryň...

Hawa, bu rowaýat Mesopotamiýa bilen bagly. Men bu gamgyn kyssany Tigr bilen Ýefrat derýalarynyň aralygynda, Kerbela çölünde şehit ölen şahymerdan Alynyň gubrunyň başynda ýerli din hadymynyň dilinden eşidipdim...

■ ROWAÝAT

...Muhammet pygamberiň giýewisi hem doganoglany Aly şol gün El-Kufe şäherinde juma namazyny okap, metjitden çykan badyna, öz haryjitleriniň (gullarynyň) biri üstüne topulyp, oňa gylyç salýar. Hezretaly agyr ýaradar bolup, iki-üç günläp ýorgan-düşekli ýatansoň, salym saýyn mejaly gidip, başynyň ýassykdan galmajagyna magat gözünü ýetirýä. Kowum-garyndaşlaryna özüni

ak maýa mündürip, ragbatsyz tenini hem örküje gaýym baglamaklaryny towakga edýär. Soňra ol maýany çöl-beýewana goýberip, janaweriň çöken ýerinde özüni jaýlamagy buýurýar.

Ak maýa az ýöräp, köp ýöräp, düwmesini düňňürdedip, bir ýarym salkyndan laýyk uly menzil diýlende (ýigrimi ýyl kilometri geçip), bagyryp, bagryny çägä berenmiş.

Şägirtler hem halypasynyň pendini tutup, Hezretalynyň jesedini edil şol ýerde topraga duwlanmyş.

Aýlar-ýyllar ötüp, günleriň bir günü 786-809-njy ýyllar aralygynda apbasylar kowumyna ýigrimi üç ýyllap halyf bolan Karun ar-Raşid bu etrapa awa-şikara çykanmyş.

Ady äleme dolan Bagdat häkimi tir-keman serenjamyny tutup, ýantazysyny alyp, Aly gezen ak meýdanda keýik-jeren kowalaýar. Ine-de bir gezeginde Karunyň atyp ýaralan boz keýigi, keýigiň söbügini sydyrdyp barýan tazysy, kümüş-köpürjek bolan arap aty, ählisi – on iki aýak bolup süýnüp baryşlaryna, bir del tūmmegiň üstünden gelip, sen-men ýok, kürtdürip sakga duruberenmişler. Kowan-gutulan janawerleriň ýekesem asyl-asyl ýerinden gozganman, duşaklanan ýaly bolup, keýerip, delmuryp, boýnuny burup, zol şol tūmmege bakýarmyş.

Karunam gözüniň gören ahwalatyna aňk-taňk bolup, atdan böküp düşüp, şol jelegaýyň, ýagny Kerbela çölüniň çopan-çolugyny, derwüş-galandaryny bir ýere ýygdyryp, bu gurbany gitdigim gudratly tūmmegi sorag-ideg edipdir. Gezendeler hem Bagdat häkimine bu ýerde şahymerdan Hezreti Alynyň jesediniň ýatanyny aýdypdyr.

Şondan soň Karun ar-Raşid Kerbela goýnundaky ol tūmmegiň daşyna çygyr aňladyp, üstüne gümmez-metjit saldyrypdyr.

Şeýdibem Mesopotamiýada «Tūmmek», «Baýyr» manysy bolan häzirki Nejef atly şäher bina bolupdyr.

...Bir eýýamda Nejep oglanyň kyrk gije-gündiz aýdym aýdan bu şäherinde biz Karunyň şol metjidine baryp gördük. Hezretalynyň daşy kümüş germew-gözenekli guburynyň ýokary gabadynnda, dik diwaryň äpet gümmeziň etegini direýän ýerinde, biziň günlerimizde ýüzüne altyn suwy çaýylan, ýöne özi gaty gadymdan galan bir kiçijik barelef şekil bar eken. Hawa, Karunyň,

tazynyň, bedewiň, ýaraty keýigiň bireýýämler doňdurylan bu gussaýey-hasraty altyn-zere gaplanany bilen-de egsiläýmän ekeni...

Hadym hem badada meňzeş egri barmagyny guşa dönüp, üstümize gerlip duran şol surata çommaldyp, öz rowaýatyny soňlady...

...Gazanjygyň düzünde bolsa meniň gulagymda şol täsin owaz ýene gaýtalandy:

...Egseli gussasyn, duw-ak gussasyn
Mesopotamiýa barýan guwlaryň...

Düýeleri synlaberdim. «Guwly-durnaly» setirleriň yzysüre, niredendir beýniň milliardlarça öýjügininiň birinden, suwdan çykan guwwas ýaly bolup, «ak maýaly» setirleriň-de zompuldap çykanyny duýman galdym:

Men giderin uzak-uzak ýyllara,
Ak maýanyň ak süýdünü içerin...

Düýemi, durnamy, sähramy, çägem, ak maýanyň akýolumy, ak säheriň ak süýdi... Häzir hemmesi bir kellede garjaşyp dur. Kelläni bolsa şol bir hakykat ýere egip dur: aýagy bilen giden geler, arkasy bilen giden gelmez...

...Olar şu ýoldan gidip, şu ýoldanam gaýdyp gelýärdiler. Aşgabatdan Krasnowodskä ugrasaň – 304-nji kilometr, Krasnowodskdan Aşgabada – 266-njy.

Bu menzil şol gün, müň dokuz ýüz yetmiş başinji ýylyň ýigrimi dokuzynjy sentýabrynyň säherinde täze dogan günüň nuruna agardy...

Bu menzil şol gün, müň dokuz ýüz yetmiş başinji ýylyň sentýabrynyň ýigrimi dokuzysy agşamysy... şahyrlaryň gany bilen gyzardy...

Bu menzilde şol gün bigünä adamlara çenelip atylan awtomatyň yetmişe golaý oky türkmen sährasynda gezen guş-gumrulary eňredip, türkmeniň ýüregini sarsdyrdy.

Şol günüň arasy bilen ertirki dogjak günüň, aýyň, ýyllaryň arasyny dünýe döräp nälet siňen Küteklik, Körekörlük, Binamyslyk, Nadanlyk, Näkeslik hem Nejislik kesdi...

Krasnowodskdan Aşgabada gelyän 08-53 nomerli «GAZ-24» kysymly şol maşyny gije sagat on birden işläbereninde, oka tutan näkes, harby prokuraturanyň resmi habaryna görä, gulluk postuny taşlap gaçan Ýu.W.Filipsew atly bir pälazan bolmaly... Asyrlar boýy Puşkiniň adynyň gapdalyndan Dantesiň, Lermontowyňkydan Martynowyň galman gelişi ýaly, bu ýigrenji at hem indi biziň şahyrlarymyzyň ismine ilişip galar. Ilişse-de, men Russiýada, Moskwada ýaşaýan galamdaşlarymyň, kärdeşlerimiň arasyndan şu pajygaly («syrly») ölüm baradaky käbir esassyz gümanlar sabar ýaly, bu näkesiň adyny bu gün açykdan açyk agzaýaryn.

...Bu daşyň, bu ýadygärligiň üstünden gyşyn-ýazyn guguldaşyp durna-guwlar geçýär. Şahyr aýtmyşlaýyn, Mesopotamiýa barýan bu guwlaryň «egismeli gussasyny» ozaldan özüne ýetik sansak, onda, gör-bak, olaryň bu menzile ýetenindäki şindiki hasrat-gamy niçeme esse artýan bolmaly! Ezizowyň haýsy eseri bolsun, parhy ýok, öwran-öwran ýüzlenen bu durna-guw obrazyna men aňymyzda hemişe «ynsan jany» görnüşinde pel-pelläp ganat kakýan ölmez-ýitmez mifiki ak guş hökmünde düşünemsoň, pursat-salym hut şeýle duýga batýaryn...

Türkmen edebiýatçylarynyň köne dosty, ýaşuly ýazyjylarymyzyň biri, soňra-soňky ýyllarda ala-böle Yuriý Rýabinin, Gurbannazar Ezizow, Halyl Kulyýew, Italmaz Nuryýew ýaly öz ýaş galamdaşlary bilen tirkeşmäni halan Aleksandr Iwanowiç Aborskini iň soňky jaýyna ýerlemekçi bolan pursatymyzda, Seýitnyýaz Ataýewiň «Serediň!» diýip, dik asmana gol salgany şu günki ýaly ýadymda. Ýokarymyzdan, edil gölegçileriň depesinden, üç-dört sany durna guguldap barýardy.

Gör-bak, ol bigäne durnalar Aborskiniň özünden öň ýere duwlanmaly bolan şol ýaş dostlarynyň haýsylarynyň jany-gussasydyka ?!.

...Ýok, Gazanjygyň gabadyndan guguldap, Mesopotamiýa uçup geçýän guwlaryň gussasy ner-u-maýa götärdenem, uç-gyraksyz asmana ýaýyp sabadardanam juda agyr gussa. Özünem ol «duw-ak» gussa däl-de, diýseň, gara gussa. Şar-gara gussa!..

...Çöl-beýewan içinde duran ýalňyz ýadygärligiň daşynda säherler ak maýalar aýlanyp, köşegini yzlap, şahyrlaryň gany siňen

topraga ak süýdüni seçeleyär. Gijäniň ýarynda bolsa, ol süýt damjajyklary, hamana, bu ýadygärligiň depesinden asmana göterilip, aý-ýylldyzyň arasy bilen alyslara uzap gidýän ak ýola, Ak maýanyň bozlap köşegini yzlaýan ýoluna döňýär...

Bu ýol bu gün göni bize tarap, biziň her birimiziň törümize, aňymyza tarap süýşüp gelýär. Sebäp şol ak ýoluň üstünden häzir, hanha, mekdep möhletiniň ýaňyja ýarysyny arka atyp, bir egnine çagalygyny, beýlekisi- ne hem yetginjekligini mündürip, Eziz Hümmediň ogly Gurbannazarjyk bökjekläp, ylgap gelýär...

Men nirä barýanmy bilýärim aýan,

Men siz üçin barýan! Men size barýan!

Çaltmy ýa-da haýal, bilip-bilmeýän,

Siz açyň gapyňyz, men size barýan! Edebi makalalar